

Senujų žemdirbystės laukų tyrinėjimai šiaurės vakarų Lietuvoje

Algimantas Merkevičius, Rėda Nemickienė

IVADAS

Gamybinio ūkio atsiradimas ir raida yra viena svarbiausių archeologijos problemų. Gamybinio ūkio raida glaudžiai susijusi su kitais visuomenėje vykstančiais procesais, todėl pasaulyje šiai problemai spręsti skiriama daug dėmesio.

Visoje Lietuvoje iš gamybinio ūkio plėtros fazės yra išlikę senųjų žemdirbystės laukų. Juos ženklina akmenų krūsnys, pylimai ir aptvarai, esantys netoli vandens telkinių. Daug šių objektų buvo sunaikinta žemės reformos, sovietmečio melioracijos metu. Akmenų krūsnys, pylimai ir aptvarai naikinami ir dabar kertant miškus, plečiant dirbamus laukus, renkant akmenis statyboms ir pan. Daugiausia senųjų žemdirbystės laukų yra išlikę šiaurės vakarų Lietuvoje: Kretingos ir Skuodo rajonuose (1 pav.).

Tiriant senuosius žemdirbystės laukus gaunama informacijos apie laukų dydžius ir tipus, užimamas teritorijas, augintus augalus. Šie objektai yra svarbūs rekonstruojant ankstyvosios ekonominės sistemos, gyvenviečių išsidėstymo, netgi visuomenės socialinės struktūros modelį.

Užsienio šalyse, ypač Didžiojoje Britanijoje, Skandinavijoje, šia tematika buvo susidomėta jau XX a. pradžioje. Senuosius laukus tyrinėja įvairių mokslo sričių specialistai. Be archeologų, tyrimus ir duomenų analizę atlieka geografs, biologai, geologai ir kitų mokslo šakų specialistai, kurie taiko archeologinius, geologinius, fizikinius ir kitus metodus. Pasitelkę visą kompleksą tyrimų, užsienio šalių tyrinėtojai gauna pakankamai išsamią ir patikimą informaciją apie šiose šalyse buvusią ūkinę veiklą.

Senujų laukų tyrimai Lietuvoje buvo pradėti prieš pat Antrąjį pasaulinį karą ir su nemažomis pertraukomis vykdomi iki šiol.

Šiame straipsnyje aptarsime šiaurės vakarų Lietuvos senųjų žemdirbystės laukų tyrinėjimų etapus, problemas, specifiką ir svarbiausius tyrinėtus objektus.

TYRINĖJIMAI

Senujų žemdirbystės laukų tyrinėjimus galima suskirstyti į tris pagrindinius etapus.

Pirmasis etapas prasidėjo XX a. ketvirtąjo dešimtmečio pabaigoje ir pasibaigė devintojo dešimtmečio pradžioje. Šiame etape buvo surasta ir aprašyta daugiau kaip 20 aptariamų objektų. Keletas jų buvo apmatuota, kai kuriuose atlikti nedidelio masto archeologiniai tyrimai. Tuo metu dar nebuvo suvokta šių objektų paskirtis. Jie buvo traktuojami kaip laidojimo paminklai arba kaip neišskios paskirties archeologiniai objektai.

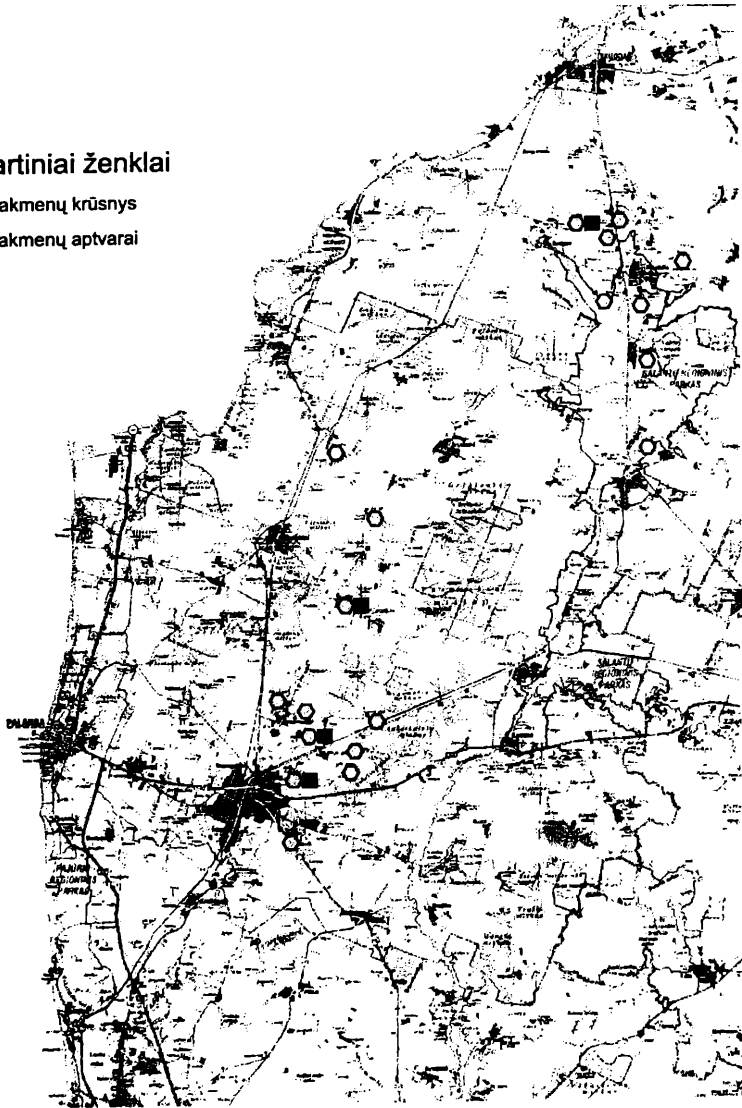
Antrasis etapas prasidėjo XX a. devintojo dešimtmečio pradžioje ir baigėsi dešimtojo dešimtmečio pabaigoje. Šio etapo pradžioje buvo nustatyta šių objektų paskirtis ir apie tai paskelbta. Taip pat buvo atliekami nedidelės apimties archeologiniai tyrimai.

Trečiasis etapas prasidėjo XX a. dešimtojo dešimtmečio pabaigoje. Šiame etape buvo pradėti vykdyti tarptautiniai ir tarpdalykiniai senųjų laukų tyrimai. Buvo surasta nemažai naujų senųjų žemdirbystės laukų, kurių dalis yra netoli kitų archeologinių objektų. Taip susidarė archeologinių objektų kompleksai.

XX a. ketvirtajame dešimtmetyje pirmasis į akmenų krūsnis ir pylimus atkreipė dėmesį Ignas Jablonskis. 1938 m. Tauzų kaimo (Skuodo r.) bendrose ganyklose jis pirmą kartą pastebėjo akmenų krūsnis (Jablonskis, 1981, p. 3). Tais pačiais metais I. Jablonskis informavo Vytauto Didžiojo kultūros muziejų apie Tauzuose aptiktą „deginčinį kapinyną“. Šiame rašte I. Jablonskis nurodo, kad vieną kapą atkasė ir jame, apie 0,5 m gylyje, įskaitant ir kapo išgrindimą, surado anglių ir pelenų (VAK 36, p. 176). Tais pačiais metais I. Jablonskis sudarė ir Tauzų akmenų krūsnų planą (2 pav.). Krūsnis jis įvardijo pilkapiais. Šiame plane pažymėta apie 100 akmenų krūsnų. Remiantis minėtais duomenimis galima teigti, kad senųjų žemdirbystės laukų tyrimai šiaurės vakarų Lietuvoje prasidėjo 1938 m. Tauzuose, nors tyrimų autorius akmenų krūsnis traktavo kaip kapinyną. 1939 m. I. Jablonskis surado tris naujus šio tipo objektus: Padvariuose (Kretingos r.), Kluonaliuose (Kretingos m.) (3 pav.) ir Šlaveituose (Kretingos r.). Tais pačiais metais jis apmatavo Padvarių (4 pav.) ir Budrių (Skuodo r.) senuosius žemdirbystės laukus (VAK 36, p. 44, 50). Planai buvo sudaromi naudojant teodolitą (VAK 36, p. 44). 1939 m. I. Jablons-

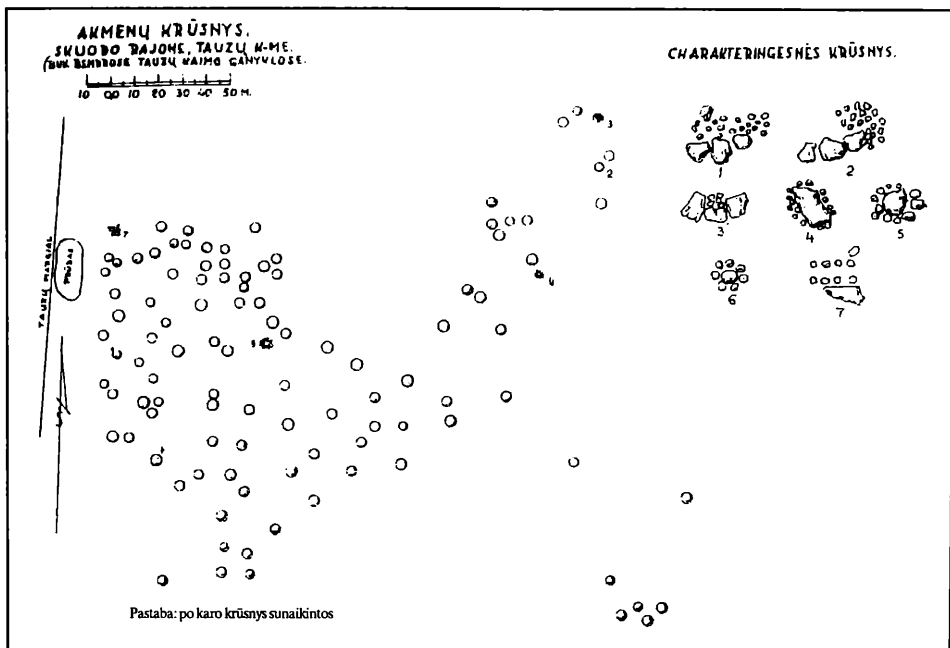
Sutartiniai ženklai

- - akmenų krūsnys
- - akmenų aptvarai

1 pav. Senujų žemdirbystės laukų paplitimas šiaurės vakarų Lietuvoje.

Fig. 1. Distribution of fossil fields in north-western Lithuania.

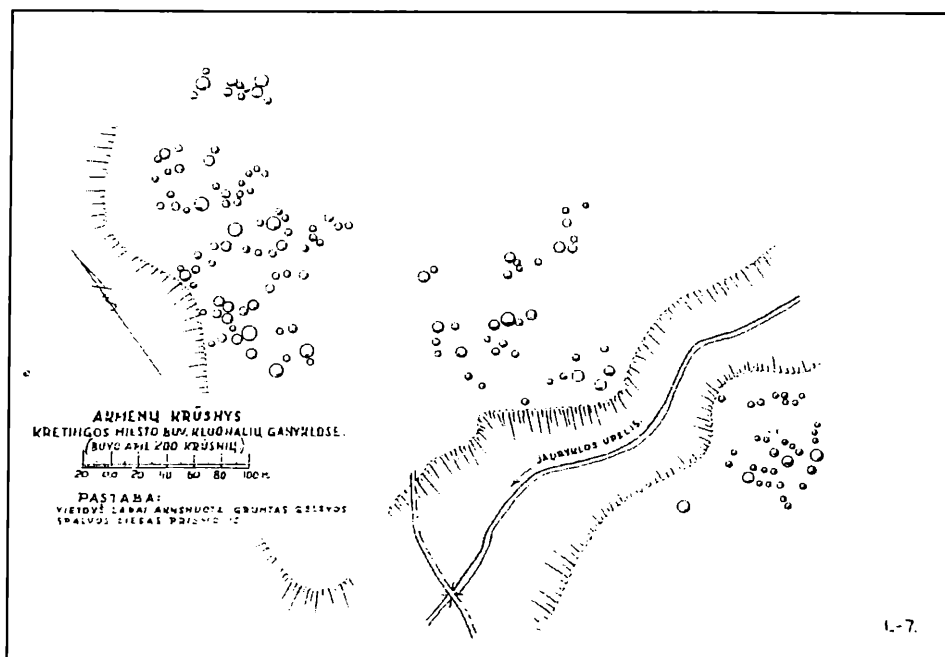
2 pav. Akmenų krūsnys Tazų kaime (Skuodo r.) (remiantis: Jablonskis, 1981, pav. 8).
 Fig. 2. Stone cairns at Tazai village (Skuodas district) (according to Jablonskis, 1981, fig. 8).

kis „Lietuvos aide“ paskelbė straipsnį, kuriame išreiškė susirūpinimą ardomais archeologijos paminklais, tarp jų ir aptariamais objektais (Jablonskis, 1939).

Prieš karą, ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje–penktojo pradžioje, vykdant žemės reformą ūkininkai intensyviai ruošė žemės sklypus dirbimui, todėl juose esantys archeologiniai objektai buvo naikinami. Siekdamas juos išsaugoti arba bent užfiksuoti I. Jablonskis sudarė jų planus ir savo raštais apie tai informavo VDKM (VAK 36, p. 44, 50, 137, 178). VDKM vadovybė neliko abejinga šiai problemai. Muziejaus direktorius P. Galaunė kreipėsi į Kretingos apskrities viršininką dėl šių objektų apmatauimo ir apsaugos (VAK 36, p. 46). VDKM darbuotojas Pranas Baleniūnas buvo komandiruotas į Vakarų Lietuvą. 1939–1941 m. jis darė archeologinius tyrimus šiame regione. Be kitų archeologinių objektų, jis surado ir savo ataskaitose aprašė akmenų krūsnis, buvusias dažniausiai įvairių kaimų bendrosiose ganyklose. Akmenų krūsnis jis interpretavo kaip pilkapius (Baleniūnas, 1939 ir 1939, p. 61–66, 1940–1944, 29–31, 36, 44–46) arba „šiaip kokių paminklų“ (Baleniūnas, 1938 ir 1939, p. 64). Kai kuriuose iš šių objektų jis atliko nedidelio masto archeologinius tyrimus. 1939 m. Tazų bendro-

siose ganyklose P. Baleniūnas ištyrė 4 akmenų krūsnis. Archeologinių tyrimų metu, be degėsių, jokių kitų radinių nerasta (VAK 36, p. 181). Medžarkės kaime (Kretingos r.) 1940 m. jis ištyrė 5 akmenų krūsnis ir surado degėsių, degto molio (Baleniūnas, 1940–1944, p. 35–36). Daugiausia – 10 akmenų krūsnų – P. Baleniūnas ištyrė Erlėnuose (Kretingos r.). Jos buvo krautos iš įvairaus dydžio akmenų. P. Baleniūnas pastebėjo, kad jų konstrukcija vienoda: centre buvo didelis akmuo, apmestas mažesniais įvairaus dydžio akmenimis. Tyrimų metu rasta tik degėsių (Baleniūnas 1940–1944, p. 44–45). J. Baleniūno pateikta informacija apie akmenų krūsnis yra ypač svarbi, kadangi vėliau dauguma jų buvo sunaikinta arba labai stipriai apnaikinta.

Prieš Antrąjį pasaulinį karą, ardydami akmenų krūsnis ir aptvarus, ūkininkai dažniausiai surasdavo degėsių, tačiau pasitaikydavo ir kitų radinių. Padvariuose ūkininkas Martinkus, ardydamas akmenų aptvarą, rado akmeninį kirvį. Dar vienas akmeninis kirvis buvo surastas Padvarių apylinkėje po krūsnimi kartu su pelenais (VAK 36, p. 44). Akmeninių kirvių surasta ir kituose senuosiuose žemdirbystės laukuose: Klūnaliuose ir Tinteliuose (Kretingos r.) (Kretingos muziejaus fondai, Nr. 89, Nr. 461, Nr. 2572).

3 pav. Akmenų krūsnys Kluonalių k. (Kretingos m.) (remiantis: Jablonskis, 1981, pav. 7).

Fig. 3. Stone cairns at Kluonaliai village (Kretinga town) (according to Jablonskis, 1981, fig. 7).

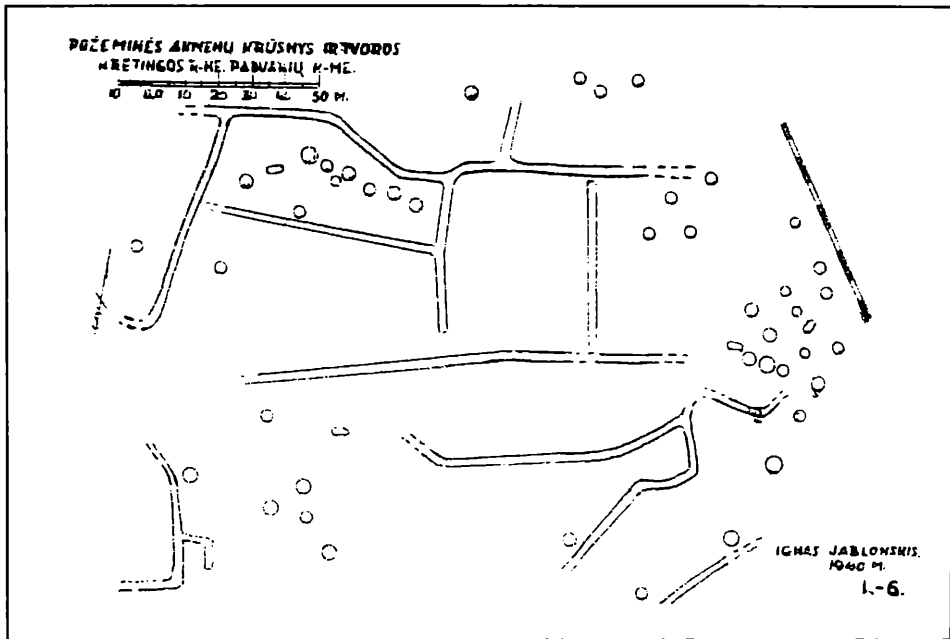
Po karo, 1948 m., Istorijos institutas suorganizavo pirmąją žvalgomąją archeologinę ekspediciją, kurios metu keliose vietovėse buvo apžiūrėtos ir akmenų krūsnys. Viena krūsnis buvo ištirta Tauzų kaime. Jokių archeologinių radinių tyrimų metu neaptikta (Kulikauskas, 1948, p. 54).

Kadangi tyrinėjant tokius objektus jokių archeologinių radinių, be degesių, nebuvo randama, susidomėjimas šiais objektais atslūgo. Po karo tik I. Jablonskis šiaurės vakarų Lietuvoje toliau ieškojo, žvalgė, tyrinėjo ir apmatavo šiuos objektus. Jis kaupė duomenis apie senuosius laukus, tačiau jų paskirties tuo metu dar nesuvokė. 1964–1965 m. I. Jablonskis surado akmenų krūsnis Kašučių kaime (Kretingos r.), netoli Kašučių ežero. Jos buvo išsidėsčiusios trimis didelėmis grupėmis rytinėje ežero pusėje (Jablonskis, 1975, p. 1–2). Vėliau jas apmatavo (5, 6 pav.). 1980 m. I. Jablonskis surado Kašučių akmenų krūsnis ir aptvarus netoli Akmenos upės, o 1981 m. juos apmatavo, sudarė planus ir ištyrė vieną akmenų krūsnį – Nr. 12 (7, 8, 9 pav.). Šis objektas yra kairiajame Akmenos upės krante, Kašučių kaimo miške. 1974 m., žvalgydamas ir tyrinėdamas Auksūdžio (Kretingos r.) Kūlių pilalę, jis aptiko ir akmenų krūsnų (Jablonskis, 1974, p. 2–3). Pasak I. Jablonskio, krūsnų buvo ir

pilalės viduje, ir išorėje. Ypač daug jų buvo Pilalės miško vakarinėje dalyje. I. Jablonskis iškėlė hipotezę, kad Kūlių pilalė yra priešistorinė įtvirtinta gyvenvietė, o akmenų krūsnys – susijusios su ja (Jablonskis, 1974, p. 3).

Pirmojo tyrimų etapo pabaiga ir antrojo pradžia siejama su akmenų krūsnų ir aptvarų paskirties išsiaiškiniu. 1976–1978 m. Padvarių kaime, kairiajame Akmenos upės krante, melioruojant laukus buvo rasta nevisiškai sudegusių „virbų danga, o šalimais tebestovėję akmenų krūsnys ir aptvarai“ (Jablonskis, 1981, p. 3). Tai suradęs I. Jablonskis suprato, kad akmenų krūsnys ir aptvarai žymi ankstyvosios žemdirbystės laukų vietas (Jablonskis, 1981, p. 3, 1983, p. 22). Jis buvo pirmasis, teisingai interpretavęs šiuos objektus. 1981 m. savo ataskaitoje I. Jablonskis pateikė duomenis apie kai kuriuos senuosius žemdirbystės laukus ir pirmą kartą aiškiai suformulavo, kad akmenų krūsnys ir aptvarai yra ankstyvosios žemdirbystės laukų liekanos (Jablonskis, 1981). Šias savo išvadas 1983 m. jis paskelbė žurnale „Mokslas ir gyvenimas“ (Jablonskis, 1983, p. 21–22).

Nustačius šių objektų paskirtį, prasidėjo antrasis tyrimų etapas. Jis taip pat daugiausia siejamas su I. Jablons-

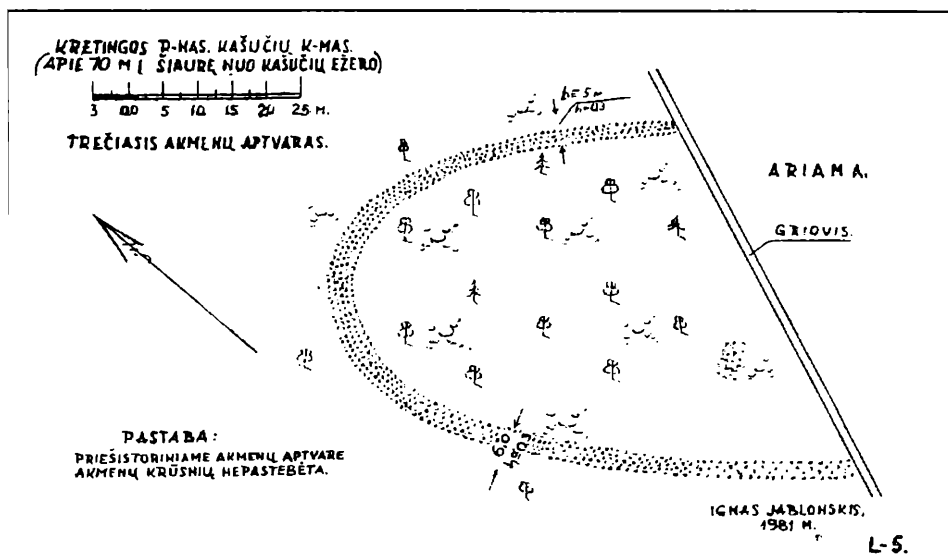

4 pav. Padvarių akmenų krūsnys ir aptvarai, surasti prieš Antrąjį pasaulinį karą (remiantis: Jablonskis, 1981, pav. 6).
Fig. 4. Stone cairns and baulks at Padvariai, found before the Second World War (according to Jablonskis, 1981, fig. 6).

kio vardu. Šiame etape buvo surasta naujų objektų; kelias iš jų buvo tyrinėti ir apmatuoti. Pasirodė pavienių straipsnių spaudoje, kuriuose užsimenama ir apie akmenų krūsnis, jau neabejojant, kad šie objektai yra senųjų žemdirbystės laukų liekanos (Dakanis, 1992). 1986 m. I. Jablonskis tyrinėjo Senkų kapinyną (Kretingos r.), kurio teritorijoje surado akmenų krūsnį. Buvo iširta šiaurinė jos dalis. Tyrimų metu apie 0,5 m gilyje buvo surastas stambių degusių sluoksnis (Jablonskis, 1986, p. 8).

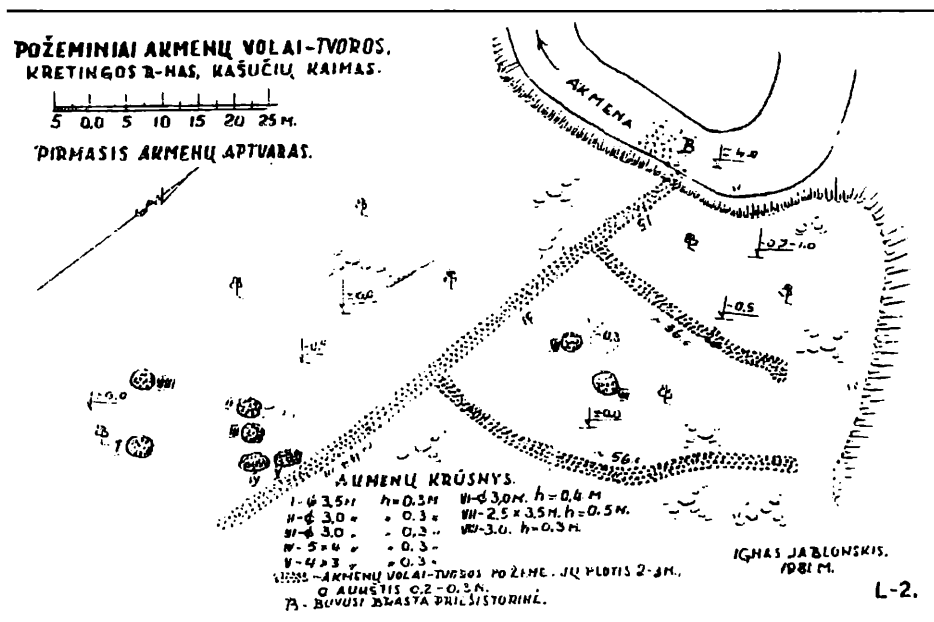
Antrojo etapo pabaigoje, XX a. dešimtajame dešimtmetyje, senaisiais laukais susidomėjo Vilniaus universiteto Archeologijos katedra. Buvo renkama lietuviška, estiška, skandinaviška literatūra šia tematika. Lankantis Švedijoje, be kitu, buvo apžiūrėti ir šio tipo archeologiniai objektai. Šio dešimtmečio pabaigoje buvo nutarta daryti senųjų žemdirbystės laukų archeologinius tyrimus. 1999 m. grupė Vilniaus universiteto Archeologijos katedros studentų, tarp kurių buvo ir šio straipsnio autorė, kartu su Kretingos muziejaus Istorijos skyriaus vedėju Juliumi Kanarsku, vadovaujama Algimanto Merkevičiaus, mokomosios ekskursijos metu apžiūrėjo įvairius Kretingos rajone esančius archeologinius objektus. Per ekskursiją taip pat buvo žvalgyti senieji žemdirbys-

tės laukai. Kašūčių senieji laukai dar kartą buvo apžiūrėti 2000 m. lapkritį kartu su estų archeologais Marge Konsa ir Valteriu Lang'u, kuris apie 10 metų savo šalyje tyrinėja tokius objektus. Tuo metu buvo nuspręsta vykdyti bendrus Vilniaus ir Tartu universitetų bei Kretingos muziejaus šių objektų archeologinius tyrimus, kurie prasidėjo 2001 m. pavasarį. Tada buvo žvalgyti senieji žemdirbystės laukai Kretingos ir Skuodo rajonuose bei tyrinėtos ir apmatuotos Kašūčių akmenų krūsnys ir aptvarai prie Akmenos upės (Kanarskas, 2002, p. 20–22). Šiame objekte, skersai pylimo, iširta 6 × 2 m dydžio perkasa. Tyrimų metu nustatyta, kad pylimas buvo 6 m pločio ir 0,5–0,53 m aukščio (Kanarskas, 2002, p. 20). Tyrinėjant pylimą jame surastos 4 sidabrinės monetos – Olandijos taleriai, kurie su pylimo įrengimu nieko bendra neturėjo. Vilniaus bei Tartu universitetų ir Kretingos muziejaus ekspedicija senuosius žemdirbystės laukus toliau tyrė ir 2001 m. rudenį. Tuo metu pradėti Kašūčių akmenų krūsnų ir aptvarų, esančių netoli Kašūčių ežero, apmatavimai ir tyrimai (Kanarskas, 2002, p. 20–22). Čia, skersai vieno pylimo, iširta 5 × 1 m dydžio perkasa. Tyrimų metu nustatyta, kad pylimo plotis – 3,7 m, o aukštis siekė 0,47 m (Kanarskas, 2002,

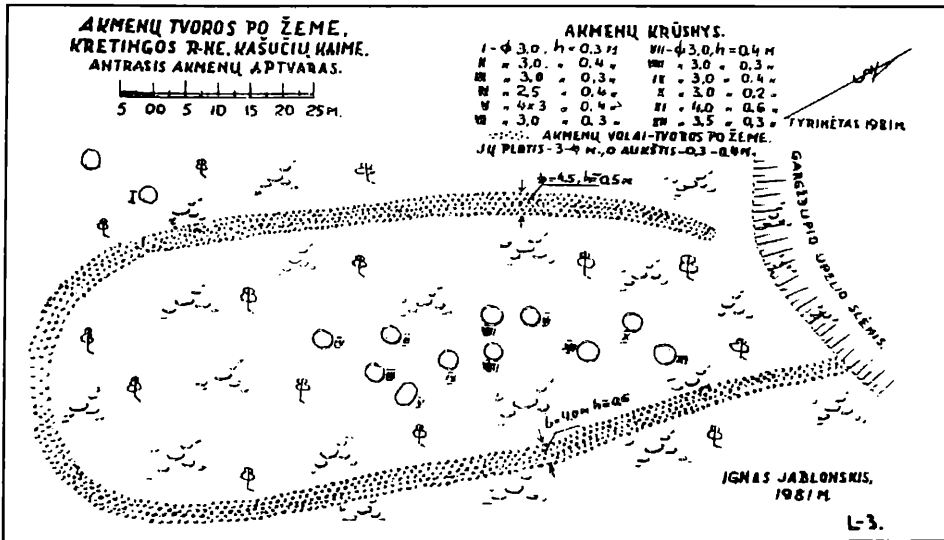
6 pav. Akmenų aptvaras netoli Kašučių ežero (remiantis: Jablonskis, 1981, pav. 5).

Fig. 6. Kašučiai stone enclosure close to the lake of Kašučiai (according to Jablonskis, 1981, fig. 5).

7 pav. Kašučių akmenų krūsnys ir pylimai prie Akmenos upės (remiantis: Jablonskis, 1981, pav. 2).

Fig. 7. Kašučiai stone caissons and stone walls near Akmena river (according to Jablonskis, 1981, fig. 2).

8 pav. Kašučių akmenų krūšys aptvare Nr. 2, netoli Akmenos upės (remiantis: Jablonskis, 1981, pav. 3).
Fig. 8. Kašučiai stone cairns inside enclosure 2, close to Akmena river (according to Jablonskis, 1981, fig. 3).

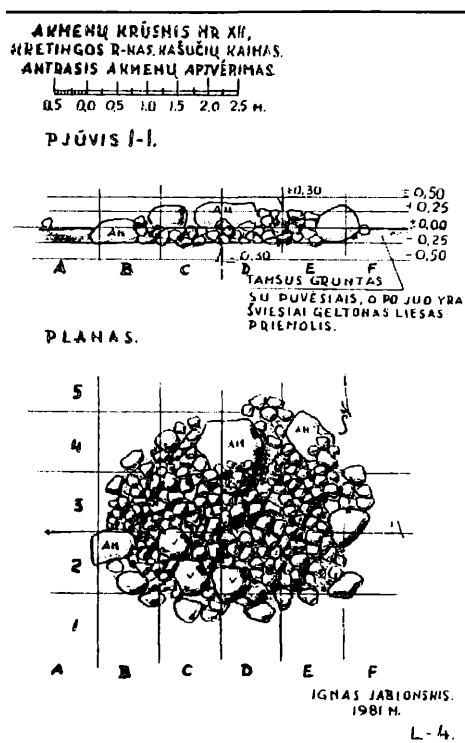
p. 10). Šio objekto tyrimai ir apmatavimai buvo tęsiami 2002 m. pavasarį, suorganizavus trečią tarptautinę minėtų institucijų ekspediciją. Tuo metu buvo surastas ir apmatuotas naujas objektas – Padvarių senieji laukai, esantys apie 300 m į rytus nuo kairiojo Akmenos kranto, nedideliame miškelyje. Šie laukai yra gana taisyklingi, daugiausia stačiakampio formos, apjuosti akmenų ir žemių pylimais (10 pav.). Archeologinėje literatūroje jie vadinami Keltų laukais.

2001 m. rudenį Vilniaus universiteto Archeologijos katedra kartu su Geologijos ir geografijos institutu bei Kretingos muziejumi parengė projektą „Ankstyvosios žemdirbystės laukų sistemos Vakarų Lietuvoje“, kuris buvo pateiktas Lietuvos valstybiniam mokslo ir studijų fondui. 2002 m. pavasarį fondas skyrė finansavimą šiam projektui vykdyti. 2002 m. tarptautiniai šiaurės vakarų Lietuvos senųjų žemdirbystės laukų tyrimai peraugo į tarpdalykinius tyrimus. Gavus VMSF lėšas, 2002 m. birželį buvo pradėti senųjų žemdirbystės laukų, surastų ir apmatuotų pavasarį Padvariuose, archeologiniai tyrimai. Jų metu skersai vieno iš aptvaro pylimų buvo ištirta 20 kv. m dydžio perkasa. Nustatyta, kad pylimo plotis – 5,5 m. Po pylimu buvo surasta degėsių, kurie atiduoti radiokarboniniais tyrimams.

2002 m. kovą šio projekto vykdytojai rinko duomenis apie senuosius žemdirbystės laukus Estijoje, o rugsėjį – Švedijoje. Kai kurie senieji laukai buvo apžiūrėti.

2002 m. spalio 8–9 d. Vilniuje vyko III tarptautinė konferencija „Jono Puzino skaitymai“. Joje šio straipsnio autoriai skaitė pranešimą *Investigation of fossil fields in Lithuania* („Senųjų žemdirbystės laukų tyrinėjimai Lietuvoje“). Tų pačių metų spalio antroje pusėje Vilniaus universiteto Archeologijos katedra kartu su Kretingos muziejumi žvalgė senuosius žemdirbystės laukus Kretingos ir Skuodo rajonuose. Ekspedicijoje taip pat dalyvavo Geologijos ir geografijos instituto darbuotojai. Jie paėmė mėginius makro- ir mikrobotaniniams tyrimams iš užpelkėjusio Kašučių ežero. Ekspedicijos metu buvo žvalgyta dauguma archeologiniuose šaltiniuose minimų senųjų laukų. Beveik visuose jų buvo rasta akmenų krūšnių, pylimų ir aptvarų, nors atskaitose nurodoma, kad šie objektai sunaikinti. Žvalgant buvo surasta archeologiniuose šaltiniuose neminimų senųjų žemdirbystės laukų: Senkuose, Tūbausiuose (Kretingos r.) ir kitur. Aptiktos laukų liekanos daugiausia buvo miškuose.

Senieji žemdirbystės laukai neabejotinai buvo gyvenviečių plačiąja prasme sudedamoji dalis. Netoli gyvenviečių buvo įrengiami dirbami laukai ir ganyklos. Šiaurės vakarų Lietuvoje žinoma laidojimo paminklų, pilia-

pav. Tyrinėta Kašučių akmenų krūsnis Nr. 12 (re-
niantis: Jablonskis, 1981, pav. 4).

Fig. 9. The excavated Kašučiai stone cairn 12 (according to
ablonskis, 1981, fig. 4).

alinių ir gyvenviečių, senųjų žemdirbystės laukų, tačiau ai buvo pavieniai, tarpusavyje nesusiję objektai. Po pas-
utinės, 2002 m. rudens, žvalgomosios archeologinės eks-
pedicijos jau buvo išaiškinta keletas kompleksinių arche-
ologinių objektų, kuriuos sudaro gyvenvietės, laidojimo
aminklai ir senieji laukai. Iki minėtos ekspedicijos Sen-
uose buvo žinomas tik kapinynas ir jo teritorijoje esanti
kmenų krūsnis. Žvalgomosios ekspedicijos metu šalia
apinyno surastas naujas piliakalnis ir senieji žemdirbys-

tės laukai, neabejotinai sudarantys vieną archeologinį
kompleksą. Tokių kompleksų surasta ir daugiau: Padva-
riuose, Kašučiuose, Kurmaičiuose ir kitur.

IŠVADOS

Senieji žemdirbystės laukai tyrinėti tik šiaurės vakarų Lie-
tuvoje. Šiame regione išskiriami trys senųjų laukų tyrinė-
jimo etapai. Pirmasis etapas prasidėjo 1938 m., suradus,
apmatavus ir tyrinėjus Tauzų akmenų krūsnis. Per ketu-
ris šio etapo dešimtmečius buvo surasta daugiau kaip 20
senųjų žemdirbystės laukų. Deja, tuo metu niekas dar ne-
suvokė šių objektų paskirties. Jie buvo traktuojami kaip
laidojimo arba kaip neaiškios paskirties objektai. Šio eta-
po pabaiga siejama su senųjų žemdirbystės laukų paskir-
ties išsiaiškinimu ir paskelbimu devintojo dešimtmečio
pradžioje.

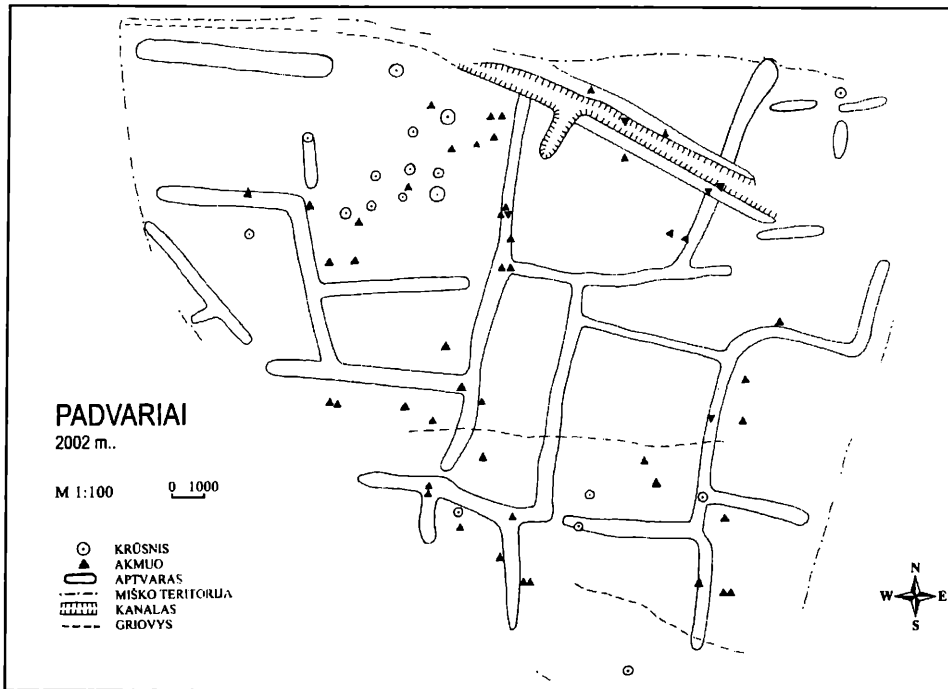
Antrajame etape, devintojo dešimtmečio pradžioje-
dešimtojo pabaigoje, buvo surasti keli nauji senieji laukai
bei daryti nedidelio masto jų tyrimai. Pasirodė pavienių
straipsnių, kuriuose archeologai jau neabejojo šių laukų
paskirtimi.

Trečiajame etape buvo pradėti tarptautiniai ir tarp-
dalykiniai senųjų laukų tyrimai. Jų metu dalis šių objektų
apmatuota ir tyrinėta. Surasta nemažai naujų senųjų žem-
dirbystės laukų. Kai kurie jų aptikti šalia kitų archeologi-
nių objektų. Išaiškėjo keletas archeologinių kompleksų,
kuriuos sudaro gyvenvietės, laidojimo paminklai ir se-
nieji laukai. Šiame etape taip pat paaiškėjo ir įvairūs se-
nųjų žemdirbystės laukų tipai.

Nuo 2002 m. senieji laukai tiriami finansuojant ir
VMSF. Kompleksinių ir tarpdalykinių tyrimų metu bus
nustatyta įvairių laukų tipų chronologija, jų santykis su
kitais archeologiniais objektais bei kiti su šia tematika
susiję klausimai.

Trumpinimai:

- KPC – Kultūros paveldo centras
- LII RS – Lietuvos istorijos instituto Rankraščių skyrius
- VAK – Valstybės archeologijos komisija
- VDKM – Vytauto Didžiojo kultūros muziejus
- VMSF – Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas

10 pav. Padvarių senieji žemdirbystės laukai, surasti 2002 m. pavasarį.

Fig. 10. Fossil fields at Padvariai, found in spring 2002.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

Baleniūnas P. Archeologinių kasinėjimų apyskaitos 1938 ir 1939 m. *VDKM*. B. Nr. 461.

Baleniūnas P. Archeologinių kasinėjimų komandiruočių pranešimai ir apyskaitos 1940–1944 m. *VDKM*. B. Nr. 462.

Valstybės Archeologijos komisijos medžiaga. Dokumentai dėl Kretingos apskrities Darbėnų, Gargždų, Mosėdžio, Palangos, Salantų ir Skuodo valsčių archeologijos paminklų apsaugos 1922–1941 m. *KPC archyvas*. F. 1. Apr. 1. B. Nr. 36 (1).

Jablonskis I. Duomenys apie Auksūdžio kaimo, Kretingos raj., archeologinius paminklus 1973–1974. *LII RS*. B. Nr. 392.

Jablonskis I. Kašučių Kretingos raj., pilkapių tyrinėjimai 1975 m. *LII RS*. B. Nr. 431.

Jablonskis I. Akmenų krūsnys ir aptvarai Kretingos ir Skuodo rajonuose 1981 m. *LII RS*. B. Nr. 810.

Jablonskis I. Senkų senkapio (Kretingos raj.) žvalgomasis tyrinėjimas 1986 m. *LII RS*. B. Nr. 1258.

Kanarskas J. Kašučių akmenų aptvarų su krūsnimis (Kašučių k. ir Dubašių sen., Darbėnų sen., Kretingos raj., Klaipėdos aps.) 2001 metų žvalgomųjų tyrimų ataskaita. *LII RS*. B. Nr. 3808.

Kulikauskas P. Lietuvos TSR Mokslų Akademijos Lietuvos istorijos instituto archeologinės ekspedicijos, įvykusios nuo 1948 m. liepos 20 d. iki rugpjūčio 26 d., dienoraštis (Drobūkščių kap., Telšių raj.; Kurmaičių pilk., Kretingos raj.; Luknės kap., Skuodo raj.; Pupinių kap., Telšių raj.; Tauzų „akmenų užmetimas“, Skuodo raj.). *LII RS*. B. Nr. 1.

Dakanis B. Auksūdžio archeologijos paminklai. In: *Švyturys*. 1992, lapkričio 7, Nr. 78.

Jablonskis I. Gelbėkime nuo arko degintinius ir kitokius kapinynus. In: *Lietuvos aidas*, 1939, liepos 29, Nr. 3.

Jablonskis I. Mįslingosios akmenų krūsnys. In: *Mokslas ir gyvenimas*. 1983, Nr. 1.

Kanarskas J., 2002. Kašučių aptvarų ir krūsnų žvalgomieji tyrimai. In: *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2001 metais*. Vilnius, p. 20–22.

INVESTIGATIONS OF FOSSIL FIELDS IN NORTH-WESTERN LITHUANIA

Algimantas Merkevičius, Rėda Nemickienė

Summary

The emergence and development of farming is one of the main archaeological problems.

The development stage of farming is displayed by the fossil fields distributed all over Lithuania. They are signified by stone cairns, stone walls and baulks, mostly preserved in forests situated close to water bodies. Many of these sites were destroyed during the Land Reform and land amelioration carried out during the soviet times. Even today, demolition of cairns and stone baulks continues, as forests are felled, arable lands expand and stones are gathered for building activities. The majority of fossil fields have survived in north-western Lithuania, Kretinga and Skuodas districts.

Investigation of the old fossil fields provides information about the size of these fields, the territories they occupy, their types and the cultures which were cultivated. These sites are of key importance as regards reconstruction of the early economic system, the settlement network and even the model of the social structure of the society.

In Lithuania, investigations of fossil fields started right before the Second World War and since then have been conducted until today with quite long interruptions.

The present article surveys the investigation stages of fossil fields in north-western Lithuania, the main problems, specificity and the most important sites which were investigated.

Investigations of the ancient fields can be divided into three main stages.

Stage I started in the late thirties and ended in the beginning of the eighties of the 20th century. During this stage, more than 20 of these objects were found and described. Some of these were measured, and small-scale archaeological excavations were conducted in a number of sites. At that time the function of these objects was not conceived yet. They were considered to be either burial or other archaeological sites of obscure function.

Stage II started in the beginning of the eighties and ended in late nineties of the 20th century. In the beginning of this stage the function of these objects was established and publicised. Small-scale archaeological excavations were carried out as well.

Stage III started in late nineties of the 20th century. During this stage, international and interdisciplinary investigations of fossil fields were launched. A number of new fossil fields were found, some of which were situated close to other archaeological sites. Consequently, archaeological complexes were defined.

In the thirties of the 20th century Ignas Jablonskis was the first to draw attention to stone cairns and baulks. He first noticed cairns in 1938 in the communal pastures of Tauzai village (Skuodas district). That same year I. Jablonskis informed the Cultural Museum of Vytautas the Great about a „cremation cemetery“ found at Tauzai. In his letter

he writes that one grave was uncovered and charcoal with ashes were found in the depth of about 0.5 m, including the grave paving. That same year I. Jablonskis mapped the Tauzai stone cairns. He identified the cairns as burial mounds. In 1939 I. Jablonskis found three further sites of this type in Padvariai, Kluonaliai and Šlaveitai. That same year he measured the fossil fields at Padvariai and Budriai. He used a theodolite to draft the plans. In 1939 I. Jablonskis published an article in „Lietuvos aidas“ which voiced concern over devastation of archaeological sites, including the objects under consideration.

Before the war, in the late thirties and the beginning of the forties a Land Reform was carried out and farmers were intensively preparing land lots for cultivation which resulted in destruction of archaeological sites. With a view to preservation or at least documentation of these sites, I. Jablonskis wrote letters to the Cultural Museum of Vytautas the Great informing about the matter. The Museum administration was not indifferent to the problem. Director of the Museum P. Galaunė appealed to the Governor of Kretinga County regarding measuring and protection of the sites. Worker of the Museum Pranas Baleniūnas was sent out to western Lithuania. From 1939 to 1941 he conducted archaeological investigations in the area. Along with other archaeological sites found and described in his report were stone cairns, most commonly located in communal pastures of a number of villages. He interpreted cairns as burial mounds or „just some monuments“. He carried out small-scale archaeological excavations at some of these sites. In 1939 P. Baleniūnas excavated 4 stone cairns in the communal pastures of Tauzai. During the excavations no other finds apart from charcoal were recovered. In 1940 he excavated 5 cairns at the village of Medžarkė and found charcoal as well as burnt clay. The largest number, i. e. 10 cairns, excavated by P. Baleniūnas were located at Erlėnai. These were constructed from stones of different size. P. Baleniūnas noticed that they had the same structure with a big stone in the centre, covered up with smaller stones of different size. No other finds apart from charcoal were found. The data about cairns presented by P. Baleniūnas is particularly important as most of them were completely destroyed or badly demolished soon after.

Before the Second World War, in the process of destruction of cairns and baulks farmers most often found charcoal, though other finds also occurred. A stone axe was found during destruction of a stone baulk in Padvariai. A further stone axe was found together with charcoal under a cairn in the area of Padvariai. Stone axes were also found in other fossil fields such as Kluonaliai and Tinteliai.

After the War, in 1948, the Institute of History organized the first archaeological survey which included examina-

tion of stone cairns. One cairn was investigated at the village of Tauzai. No archaeological finds were recovered. As no archaeological finds, except charcoal, were being recovered, the interest in these sites faded. After the War, I. Jablonskis was the only one researcher who continued prospecting, surveying, investigation and mapping of these sites in north-western Lithuania. He was gathering data about the ancient fields though he did not yet realise their function. In 1964 and 1965 I. Jablonskis found cairns at Kašučiai village (Kretinga District), close to the Kašučiai lake. They were situated in three large groups on the eastern side of the lake. He mapped these later on. In 1980 I. Jablonskis found the Kašučiai cairns, baulks and stone walls. In 1981 he mapped them and excavated one cairn, namely cairn 12. It is located on the left bank of the Akmėna River, in the forest of Kašučiai village. During the survey and excavation of Auksūdis Kūliai mound in 1974, he found cairns as well. According to I. Jablonskis, there were cairns both inside and outside the mound. They were especially numerous in the western part of the Pilalė forest. I. Jablonskis offered a hypothesis that the Kūliai mound was a prehistoric fortified settlement and the cairns were related to it.

The end of the first investigation stage and the beginning of the second stage are associated with the clarification of the functions of cairns and baulks. In 1976–1978, during amelioration of fields in Padvariai village, on the left bank of the Akmėna River, „a partly burnt rod paving along with surviving cairns and baulks“ were found. When I. Jablonskis found this site, he realised that cairns and baulks signified the places of early farming. He was the first to give a correct interpretation of these objects. In his report of 1981 I. Jablonskis presented data on a number of fossil fields and for the first time clearly articulated that cairns and baulks were remnants of the early agricultural fields. He published these conclusions in the „Mokslas ir gyvenimas“ (Science and Life) journal in 1983. As the function of these objects was established, the second investigation stage commenced. This stage is mostly associated with the name of I. Jablonskis as well. A number of new objects were found during this stage as well, some of these were excavated and mapped. Isolated articles were published with references to cairns as unquestionable remnants of the ancient agricultural fields. In 1986 I. Jablonskis excavated the Senkai cemetery (Kretinga district) and found a cairn in its territory. Its northern part was investigated. During excavations a layer of sizeable charcoal was found in the depth of 0.5 m.

At the end of stage II, in the nineties, fossil fields attracted the interest of the Department of Archaeology of Vilnius University. Literature on the subject was gathered, including Lithuanian, Estonian and Scandinavian publications. During visits to Sweden archaeological sites of the type were examined together with other objects. In the late nineties a decision was made to conduct archaeological investigations of the ancient fields. In 1999 a group of students from the Department of Archaeology of Vilnius University, accompanied by Head of the Division of History of Kretinga

Museum and directed by Algimantas Merkevičius made a study trip to Kretinga during which the archaeological sites located in the district were examined. During the excursion fossil fields were also surveyed. The Kašučiai fossil fields were once again surveyed in November 2000 together with Estonian archaeologists Marge Konsa and Valter Lang, who has been investigating such sites in his country for about 10 years. It was then that a decision was made to carry out joint archaeological investigations of these objects with participation of Vilnius and Tartu Universities and Kretinga Museum. The investigations started in spring 2001. Fossil fields in Kretinga and Skuodas districts were surveyed, the Kašučiai cairns and stone walls were excavated and mapped. On the latter site, a trench measuring 6 × 2 m was excavated across the stone wall. The excavations revealed that the wall had been 6m wide and 0.50–0.53 m high. Excavations at the wall yielded 4 silver coins, Dutch thalers, which have nothing to do with the construction of the wall. The expedition of Vilnius and Tartu Universities, and Kretinga museum continued investigations of the fossil fields in autumn 2001. At that time mapping and excavation of the Kašučiai cairns and baulks, located close to the Kašučiai lake, started. A trench of 5 × 1 m was excavated here across one baulk. The excavations established that the baulk had been 3.7 m wide and up to 0.47 m high. The investigation and mapping of this site continued in spring 2002 during the third international expedition of the institutions mentioned above. At that time a new site was found and mapped, i. e. the Padvariai fossil fields, situated about 300 m eastwards of the left bank of the Akmėna River, in a small forest. These fields are quite regular, mostly rectangular in shape, encircled with stone and earth baulks. In archaeological literature they are called the Celtic fields.

In autumn 2001, the Department of Archaeology of Vilnius University in association with the Institute of Geology and Geography, and the Museum of Kretinga prepared a project on „The Early Agricultural Field Systems in Western Lithuania“ which was submitted to the Lithuanian State Science and Studies Fund. In spring 2002 the Fund assigned financing for the realization of the project. In 2002 the international investigations of the ancient fields in north-western Lithuania developed into interdisciplinary investigations. In June 2002, thanks to the financial support from the Lithuanian State Science and Studies Fund, archaeological excavations were launched at the fossil fields found and mapped at Padvariai earlier that spring. During these investigations, a trench of 20 sq m was excavated across one of the baulks. It was established that the baulk had been 5.5 m wide. Charcoal was found under the baulk and submitted for radiocarbon dating.

In March and September 2002 the executors of the project collected data on fossil fields in Estonia and Sweden respectively. Some fossil fields were surveyed.

On 8–9 October 2002 the third international conference „In Honour of Jonas Puzinas“ was arranged in Vilnius. A paper on „Investigation of fossil fields in Lithuania“

was delivered at the conference. In the second half of October that year, the Department of Archaeology of Vilnius University in association with Kretinga Museum surveyed the fossil fields in Kretinga and Skuodas districts. Researchers from the Institute of Geology and Geography took part in the expedition as well. They took samples for further macro and micro botanical analysis from the boggy lake of Kašučiai. During the expedition most of the ancient fields mentioned in archaeological sources were surveyed. In almost all the fields cairns, stone walls and baulks were found, though reports indicate that these objects had been demolished. During the survey, fossil fields not mentioned in archaeological sources were also found, including Senkai, Tūbausiai (Kretinga district) and others. The

discovered remains of fields were commonly located in forests.

The ancient fields were indisputably an integral part of settlements in the broad sense. Arable fields and pastures were set up close to settlements. Burial sites, hillforts and settlements as well as fossil fields have been found in north-western Lithuania, but they were isolated objects. After the last archaeological fieldwalking expedition in autumn 2002, a number of complex archaeological sites, comprising settlements, burial sites and fossil fields were defined.

Complex and interdisciplinary investigations will establish the chronological framework of separate field types and their relationship with other archaeological objects, as well as other issues related to this subject.

Translated by D. Merkevičienė

Įteikta 2003 m. sausio mėn.